

УДК 930(477.87): 80(092)
Ч 65

Михайло ЧОРНОПИСКИЙ,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української фольклористики
ім. академіка Ф. Колесси
Львівського національного університету
імені Івана Франка, дійсний член і голова
Комісії фольклористики НТШ,
м. Львів, Україна

АКАДЕМІК МИКОЛА МУШИНКА НА ПОЛІ МЕЖОВОЇ ЕТНОЛОГІЇ

Чорнопиский М. Г. Академік Микола Мушинка на полі межової етнології. У статті автор робить спробу ввести праці Миколи Мушинки, присвячені етнології, в загальноєвропейський контекст, довівши, що науковець йде дослідницьким полем до границь сучасних осягнень цивілізованого межового співжиття народів Європи.

Ключові слова: Микола Мушинка, процеси цивілізаційного розвитку, межова етнологія, депортація, колонізація, лінгвоцид.

Чорнопиский М. Г. Академик Николай Мушинка на поле предельной этнологии. В статье автор делает попытку ввести труды Николая Мушинки, посвященные этнологии, в общеевропейский контекст, доказав, что ученый идет исследовательским полем к границам современных постижений цивилизованного предельного общежития народов Европы.

Ключевые слова: Николай Мушинка, процессы цивилизационного развития, предельная этнология, депортация, колонизация, лингвоцид.

Chornopyskyi M. H. Academician Mykola Mushynka and ethnology of borders. The author makes an attempt to view ethnographic works of Mykola Mushynka in an all-European context proving the scientist's modernity in his studies of cohabitation of European nations.

Key words: Mykola Mushynka, development of civilization, deportation, colonization, linguicide, border ethnology.

© Михайло Чорнопиский, 2017

Постановка проблеми. Українці – споконвіків осілий народ, який у Європі заселяє найбільшу територію. По периметру своєї черенкової території сусідує переважно з іншими слов'янськими народами такої ж давньої осілості і має з ними на суходолі близьке сусідство без особливих географічних перешкод.

Немає сумніву, що первісне заселення народів не викликало у сусідів з огляду на великі вільні простори якихось суперечок між ними, що такі з'явилися у добу племінно-родових об'єднань, а ще більше у добу утворення державних, коли панівна верства тих утворень прагнула гранично окреслити свої володіння, економічно і духовно поневолити сусідів або й повністю їх витіснити чи навіть знищити. Державне, владне посилювалося з часом ще й релігійними, расовими, різними геологічними протиборствами.

Так, у процесі цивілізаційного розвитку людства виникла проблема межового співжиття народів, яка і нині, у XXI ст., на жаль, надзвичайно гостра, своєрідна анахронізмом, коли, кажучи Франковими словами, «чоловіцтво зі звірством» воює.

Виклад основного матеріалу. Межі натуральної предковичної осілості етносу – це не границі державної території, які пересувають за велінням владоможців, часто проти волі народів.

Загарбання чужих земель призвело до виникнення імперій з поневоленням багатьох народів. Імперська влада застосовує різні відверто брутальні і приховані, підступно витончені методи винародовлення поневолених «іногородців»: депортації, колонізації, лінгвоциди, різного роду дискримінації тощо. Врешті, етноцид набуває форм геноциду – голодоморного, депортаційного чи розстрільного, не кажучи вже про нищення традиційної духовності етносу та ідеологічного одурманення поневолених – з фальсифікацією їх історіографії, маніпуляцією їхніми історичними етнонімами, дезінтеграцією їхніх етнографічних груп за класичним імперським правилом «поділяй і владарюй».

Україна у ХХ ст. перетерпіла дві спустошливі світові війни, була об'єктом найтяжчих злочинів проти людства і людяності: геноцид голодоморами, масовим терором, депортаціями цілих етнографічних, соціальних і національних груп – з Криму, Північної Лемківщини, з Холмщини та й взагалі з усієї території України. Найголовніше – ці злочини досі не осуджені Міжнародним Трибуналом.

Але нема зла, якому б не протидіяло добро, нема гніту, який би не викликав протиборства, нема наукоподібних фальсифікацій, які б не спростовувала справжня наука. Жодна облуда, фальш не здатні здолати істину, факт, реальність, бо, як мовить народна мудрість, правда у вогні не горить і у воді не тоне, брехнею світ обійдеш, але назад не вернеш. Дух шукання істинності був, є і буде двигачем світового цивілізаційного процесу, кажучи за Франком, цей вічний революціонер, що «рве до бою, рве за поступ, щастя й волю». Цей від тисячі літ незнищенний дух і сьогодні

*Вічний революціонер –
Дух, наука, думка, воля –
Не уступить нітьмі поля,
Не дасть спутатись тепер.*

Це сподівання прогресу у цивілізаційному розвитку стосунків між народами висловив ще Шевченко у запитанні, чи діждемося ми свого Вашингтона з праведним законом, чи прийде той апостол правди і науки. Він прямо запитував: «Чи буде правда меж людьми на землі?» І відповідав:

*Повинна бути, бо сонце стане
І осквернну землю спалить.*

Тобто об'єктивність цивілізаційного суспільного розвитку – така ж закономірна реальність, як і непереможність сонячного світла над темрявою.

Проблема мирного, толерантного співжиття суміжних етносів прадавня, була, є і буде ще довго дуже гострою. Тепер, у XXI і наступних століттях. Тільки справжня народознавча наука у всіх її профілях – історіографії, археології, антропології, антропогеографії, лінгвістиці, етнографії, фольклористиці, культурології та ін., що їхні здобутки синтезує етнологія, була і буде незмінним антагоністом політичної кон'юнктури владних структур.

Українцям із причин великого простору своєї етнічної території, не захищеної природними бар'єрами, в оточенні численних сусідніх етносів, століттями доводилося захищати своє місце під сонцем на своїй, Богом даній землі. На жаль, і сьогодні перед осягненнями світової цивілізації XXI ст. найкращі сини України віддають своє життя у боротьбі проти звироднілого московського загарбництва. У цій споконвічній боротьбі з княжої доби формувалося українське народознавство, що перейшло добу героїчного козацтва і романтичну добу національного пробудження XIX ст. Його розвиток був суголосний із цивілізаційними процесами у Західній Європі, у слов'янському світі – згадаймо Вука Караджича, Яна Коллара, Вацлава Ганку, Павла Шафарика та ін. – в ідентифікації поневолених народів, у подоланні феодально-кріпосницьких, абсолютських формацій, в установленні демократичних, конституційних, республіканських засад суспільної організації.

Велика французька революція 1848 р. збудила т. зв. весну народів. Усупереч державній політиці Російської імперії, за О. Пушкіним, зливати всі слов'янські ріки в одне російське море, прикривати це злиття фальсифікованою імперською історіографією на кшталт М. Карамзіна, хоралом придворних віршомазів-цареславців на зразок Хераскова, Хом'якова, всупереч усьому ідеологічному забезпеченню імперського великодержавництва христослов'янолюбними діячами, такими як академіки і професори М. Погодін, М. Катков – глашатаї російського слов'янолюбства (по-народному, слов'яноїдства) – в Україні того часу виникло таємне Кирило-Мефодіївське братство з ідеєю рівноправства вільних народів, розгортався рух громад із неділь-

ними школами, ширилися ідеї повернення козацьких вольностей. Зрештою, Українська козацька республіка ще на два століття випереджувала цей процес цивілізаційного розвитку і першою запропонувала конституціоналізм як справедливішу форму суспільного устрою.

У багатовіковій боротьбі українці не посягали на чужі землі, а захищали свій суверенітет, своє право вільно жити на своїй, Богом даній землі. Відповідно, в українському народознавстві сформувалася традиція об'єктивного фактографічного висвітлення межового співжиття із сусідніми народами. Всупереч розшматуванню українських земель між двома імперіями – Російською та Австрійською у XVIII-XIX ст. українські вчені, письменники, громадські діячі проголосили ідею соборності й об'єктивного з'ясування етнічної ідентичності, зокрема на межових територіях із сусідами. Імперській політиці ігнорування українців як окремого етносу навіть на черенковій території, що, властиво, було виявом етноциду, українські діячі протиставили незаперечні факти історії, мови, етнографії і фольклору в численних працях.

Так формувався чималий корпус українських народознавців – учених, письменників, культурних діячів, в якому такі видатні постаті, як Михайло Максимович, Осип Бодяньський, Іван Котляревський, Тарас Шевченко, Маркіян Шашкевич, Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров, Олександр Потебня, Володимир Антонович, Михайло Драгоманов, Микола Лисенко, Федір Вовк, Іван Нечуй-Левицький, Юрій Федькович, Павло Чубинський, Павло Житецький, Омелян Огоновський, Олександр Кониський та ін. У другій половині XIX ст. – Іван Франко, Михайло Грушевський, які виховали наступне покоління українців.

Визвольні соборницькі прагнення українців та інших поневолених народів у складі Російської й Австрійської імперій у другій половині XIX ст. ускладнилися взаємними претензіями цих імперій на володіння загарбанними землями. Росія запускає в Австрію та й в інші країни Європи потужну свою платну агентуру з такими, скажімо, резидентами, як «батюшка» М. Раєвський у Відні, такими емісарами, як М. Погодін. Вони створюють у слов'янських землях, зокрема на Закарпатті та Галичині, свої москвофільські, панрусистські колонії, вербують місцевих діячів, зокрема А. Добрянського на Закарпатті, Д. Зубрицького, Я. Головацького. І. Наумовича та ін. на Галичині. На жаль, документальні архівні матеріали російської царської канцелярії, вищих органів влади з цієї операції досі повністю не опубліковані і, мабуть, не скоро будуть оприлюднені, бо цими методами таємних підкупів, вербування, творення своїх «п'ятих колон», пропагандивного одурманення Російська імперія, тепер ніби «ліберальна», а властиво – фашистська, орудує і нині.

На окупованих українських землях австрійська влада після революційного 1848 р. швидко придумувала визвольні прагнення українців: скасовано конституцію, розпущено Головну руську раду (бе-

резень, 1849), фактично згорнуто програму культурного розвитку, ухвалено Собором руських учених (19 жовтня 1848 р.), заборонено автономію Східної Галичини, тобто дійсної Галичини, польської і т. ін. Нова конституція 1861 р. відновила крайовий парламентаризм – сойм, але з умовами домінування у ньому польських дідичів і католицького духовенства. Це та інше спонукало українців на дальше домагання своїх суверенних прав аж до повного розпаду цесарщини 1918 р.

Обидві імперії були приречені на розпад, їх розпирали дезинтеграційні процеси разом із потребами соціально-економічних та суспільно-політичних змін. Російська євро-азійська імперія мислила себе bastionом непохитного абсолютизму перед революційною, республіканською, «загниваючою», за визначенням її церберів, Європою. Драконівськими циркулярами і царськими ухвалами, цензурними і поліційними репресіями душила будь-які порухи «інородців». У поневоленіх турками сербів, болгарів швидко розвіялися ілюзії про «рятівну» Росію. Вони пізнали справжній зміст, як писав І. Нечуй-Левицький, привабливої пісні консервативних російських слов'янофілів прийти у їхні обіймища, так би мовити, викиньте все своє – «і ми вас задушимо від палкого кохання на своїх грудях!». Західні слов'яни просто схарпудились, як І. Аксаков, Погодін, Ламанський та Катков і інші кощеї та кікімори Великої Русі заспівали їм такої пісні про обрусение славянщини» [1: 174-175].

Науковці різних країн – історики, філософи, політологи – відтоді і досі роздумують над тайною ненаситності загарбницької природи російського імперіалізму [Там само]. Австрійська імперія була змушена 1867 р. переформатуватися в «дуалістичну» конституційну Австро-Угорську конфедерацію. Від цього, як писав С. Рудницький, «деякі з народів Австро-Угорщини, головні мадяри й поляки, під австрійським режимом дуже виростили», «ба навіть безоглядно неволили інші народи. [...] Трьом упривілеєним народам – німцям, мадярам і полякам – видала вона на поталу всі інші народи: чехів, українців, сербо-хорватів, словаків, словінців, румунів і т. ін.» [2: 134].

Особливо потерпіли українці-закарпатці, які століттями були поневолені, втратили надію бути в одному автономному об'єднанні з Галичиною і Буковиною. Тамтешній Руський дистрикт було ліквідовано, а його намісника, представника у львівській Головній руській раді, Адольфа Добрянського звільнено. Захопивши центральну владу, угорські правителі пішли наступом на політичні і культурні права українців, розгорнули мадяризацію інтелігенції і духовенства. Цим одразу скористалася імперська Росія, заманюючи під свою опіку закарпатських діячів, як це вона робила і в інших землях австрійської окупації. Проте національний гніт українців під московською окупацією був настільки жорстоким і виразно етніцидним, що вони змушені були хоч якогось порятунку шукати в галицькій, ліберальнішій, конституційній, австрійській зоні окупації. 1873 р. з ініціативи наддніпрянця Олек-

сандра Кониського вони спільно з галичанами у Львові заснували Літературне товариство ім. Т. Шевченка, а 1892 р. з його ж ініціативи реформували в Наукове товариство ім. Шевченка. Відзначимо, що ця наукова інституція пережила трагічні дві світові війни, різні окупації, заборони, прямі і непрямі утиски, інспіровані зовні деструктивні спроби, ніні має свої осередки у країнах Європи (Франція, Німеччина, Королівство Бельгія, Швейцарія, Польща, Словаччина, Росія), у США, Канаді, Австралії з низкою осередків у різних містах цих держав. До речі, наш Ювіляр – Микола Мушинка – очолює НТШ у Словаччині. З відновленням незалежності України у наших містах виникло 19 осередків НТШ. Нещодавно Товариство відзначило свій 140-річний ювілей.

Конституційні умови, хай дуже обмежені, дали можливість у Галичині створювати громадські організації, пресу, видавництва, школи, політичні партії – «Просвіта» (1868), Українська радикальна партія (І. Франко, М. Павлик; 1891), натхненна наддніпрянцем, політемігрантом М. Драгомановим. Отож за тих, все ж таки ліберальніших умов українські учені і культурні діячі з обох окупаційних зон дістали можливість розбудовувати свою національну академічну наукову організацію – НТШ. 1398 р. Товариство було структуроване як академія наук. До його участі було запрошено учених з інших європейських країн – Чехії, Польщі, Росії, Австрії та ін.

Зрозуміло, за умов гноблення українців, стрижневим напрямом наукових досліджень стало насамперед українознавство – історія, етнографія, фольклористика, етнологія. До того ж фундаторами Товариства були вчені-інтелектуали саме такого профілю. У широкому спектрі етнокультурних досліджень найгострішою проблемою були умови співжиття українців у межових зонах сусідства з іншими народами, особливо там, де бездержавні українці опинилися під державною юрисдикцією і сусідів. Наддніпрянець М. Драгоманов, який обійшов підвладні Австро-Угорщині українські землі у 1867-1877 рр., був глибоко вражений безпросвітним запустінням національно-культурного життя, засиллям москвофільської пропаганди, задурманенням національної свідомості. Ці найтяжчі того часу випробування випали закарпатським українцям під угорським пануванням – українцям т. зв. Угорської Русі.

Уже на всесвітній виставці у Відні М. Драгоманов побачив дивовижне багатство колекції костюмів та народної орнаментики з Угорської Русі, але чомусь ховали від нього шкільні книжки. Та коли він побачив «один номер урядової шкільної газети з руським виділом, Господь зна якою мовою і правописом писаний», то від того, як він висловився, хотілося тільки «плюнуть та перехреститись», як каже Гоголева сваха» [4: 189-190]. Свої «Австро-руські спомини (1867-1877)» М. Драгоманов опублікував у Львові у 1889-1892 рр. у «Літературно-науковій бібліотеці». Учений давав «ганнібалову клятву» змінити таке становище українців Закарпаття і покладав надії на патріотичну молодь, яка

все більше заявляла про свою рішучість у національно-просвітницькій роботі. Як писав М. Грушевський, хоч М. Драгоманов не жив у Галичині, але «через гуртки своїх однодумців, людей більш енергійних і здібних, вів галицьке громадянство в першім напрямі і впливи його серед молодіжи і селянства все більше зростали» [5: 511]. З-поміж тієї молоді вирізнявся І. Франко, який у реформованому НТШ заопікувався дослідженнями на полі етнографії й етнології. Власне, він очолив новоутворену Етнографічну комісію НТШ, а з 1898 р. її секретарем став 27-річний випускник університету В. Гнатюк. Франкові тоді було уже 42 роки, він був обтяжений родиною і великою та розмаїтою творчою, науковою і громадсько-політичною роботою. Драгоманова тоді вже не було серед живих (помер 20 червня 1895 р.). І Франків вибір виконати клятву Драгоманова щасливо працювати на трохі старшого вже віком, дивовижно працюючого, з великим багажем зібраного фольклорного репертуару, засвоєного у рідній селянській хаті ткача і дяка, дуже наполегливого студента Львівського університету Володимира Гнатюка.

Саме тоді у журналі І. Франка і М. Павлика «Народ» (№ 15-16) надруковано статтю «М. П. Драгоманов і українська молодіж», в якій палкий українознавець закликав галицьку інтелігенцію не дати на поталу українців Закарпаття мадяризаторам й іншим асиміляторам. Тож у липні того ж року В. Гнатюк разом зі своїм товаришем О. Роздольським з власної ініціативи і своїм коштом здійснив першу фольклористичну експедицію на Закарпаття, у березні 1896 р. – другу, у липні-серпні – третю, влітку 1897 р. – четверту, у липні 1899 р. – п'яту, наприкінці березня 1903 р. – шосту. Результатом цих експедицій стали шість томів «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі», виданих НТШ (1898-1912). М. Мушинка комплексно проаналізував цю подвижницьку працю у своїх монографічних дослідженнях [6]. Зазначимо, що якби В. Гнатюк зі своєї дивовижно розмаїтої праці залишив лише цей спадок на полі етнології – власне межової етнології, то не тільки в україністиці, а й взагалі у славистиці він заслужив би на неоціненний пам'ятник, бо дав приклад світовій науці значення цивілізаційного поступу до вершин об'єктивного узгодження толерантного, мирного межового співжиття народів. Без шовіністичного імперського політиканства, що і нині, у XXI ст. роздирає світ, позбавляє життя мільйонів людей. У порівняно заспокоєних цивілізаційними досягненнями країнах Західної Європи та Америки ті стражденні мільйони нині з країн Африки, Азії, Близького Сходу шукають прихистку.

У цих і інших дослідженнях, які ретельно охарактеризував М. Мушинка, В. Гнатюк на рівні досягнень етнології свого часу оперував незаперечними фактами історичного, етнографічного, фольклористичного, лінгвістичного, статистичного, культурологічного аспектів, мав безпосередніх консультантів і навіть співпрацівників в особі таких корифеїв, як І. Франко, М. Грушевський, Ф. Вовк, контактував із найвидатнішими народознавцями

Європи. Усі імперські посягальники на українські землі бояться об'єктивних фактів етнологічної науки – фактів історичного етногенезу, лінгвістичного аналізу фонетичних, лексичних, морфологічних, синтаксичних, діалектних, топонімічних, етнографічних регіональних особливостей у суміжних етносів, від чого їх носії, як казав І. Франко, не можуть звільнитися, як від власної шкіри, хоч би як не маніпулювали їх затуманеною національною свідомістю. А традиційні етнографічні ознаки етносу (одяг, житло, профіль і знаряддя господарської праці тощо), як запримітили етнологи, ще консервативніші, стійкіші до змін, як мовні. Скажімо, хліборобська лексика у мові колись кочових угорців, які «віднайшли» свою батьківщину, свій осідок, побіля українців, таки рясніє в них. Як відомо, у княжі часи північніше Київського князівства процвітало Новгородське, яке, на переконання етнологів, мало стати основою ще четвертого східнослов'янського етносу. Але та земля – республіка – наприкінці XV ст. після тривалого опору була спустошена ординською Московщиною (нищене і пограбоване населення, депортована еліта, сакральні цінності і т. ін.). Але у мові, етнографічних особливостях, антропологічних прикметах ще й у другій половині XIX ст. були помітні сліди тієї етнічної групи, багато в чому подібної до українців [7: 196-204]. Московська дика сила, що росла на приневільній асиміляції десятків угро-фінських племен, тільки з півдня ще відчувала опір. І з цим не може змиритися і досі.

На жаль, народознавче, українознавче, поле у поневоленій Україні було «мінним», особливо під окупацією московського комуністсько-більшовицького, а точніше сказати б, фашистського режиму, який і досі прагне реанімувати своє панування на просторах колишньої «імперії зла». Не дивно, що жертвою цього режиму стали і нащадки В. Гнатюка, долю яких, як болісну драму, дослідив М. Мушинка. Але чи лише Гнатюка!.. Далєбі, не передбачав молодий дослідник спадщини В. Гнатюка, коли у проміжок «потепління» після сконання кремлівського тирана взявся за ту саму небезпечну ділянку українознавчого поля. Далєбі, не передбачав, що безвинно на своїй землі, за Гнатюкову і свою синівську любов до неї, з науковим ступенем, буде разом із сім'єю гнаним і голодним, кочегаритиме і пастиме колгоспне бидло, зазнає принижень, буде з тривогою чекати оприлюднення своєї праці перед світом і крадькома переживатиме хвили радості, коли дивовижним обхідним шляхом до його рук потрапить щось друковане з того «вільного світу». Щастя було тільки в тому, що не мав прямого підданства режиму «где так вольно дишет человек», бо був би розділив долю тих нонконформістів і дисидентів в Україні, життя яких нівечили кремлівські карателі на Луб'янці, у таборах Мордовії та на засланні у Сибіру.

Гнатюк потужно розвивав давні традиції української народознавчої науки, так небезпечно усім окупантам, що за неї розплачувалися суворими цензурними репресіями, ув'язненнями і самим

життям учених. Як зазначає сам М. Мушинка, Гнатюків приклад «від студентських років до сьогодні провадить мене світлим, але й тернистими шляхами» [7: 354].

То ж чому шлях науки до вершин цивілізованого співжиття народів і досі вистелений терном, зокрема у межових етнографічних смугах України? Переконливу відповідь на це запитання дав визначний український антропогеограф академік Степан Рудницький (3 грудня 1877 – 3 листопада 1937 р.), якому, як і 1111 соловецьких в'язнів, 3 листопада 1937 р. обірвала життя куля ката-енкаведиста у лісовому урочищі Сандармох далекої Карелії.

С. Рудницький – випускник Львівського університету, учень М. Грушевського, дійсний член НТШ (з 1901), основоположник наукової антропогеографії України, професор Львівського університету (з 1908), уже тоді автор двотомної «Короткої географії України», у передмові до якої писав: «Ми українці, земля, де живемо, зветься Україна, чи вона під Російською державою, чи під Австрійською, чи під Угорщиною. Бо хоч і ділять її кордони, хоч розірвана вона на шматки, але ж один народ, що її заселяє, з одною мовою, вдачею та звичаями» [2: 8]. Як експерт і радник урядів ЗУНР, УНР, він був автором важливих установчих державних документів, професором Українського університету у Кам'янці-Подільському, а після поразки Української революції одним із фундаторів УВУ і першим деканом його філософського факультету, викладав у Карловому університеті (Прага), Празькому Німецькому університеті, в Українській господарській академії в Подєбрадах, в Українському вищому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова, брав участь у підготовці і проведенні влітку 1924 р. у Празі Першого міжнародного з'їзду слов'янських етнографів і географів. Як пише проф. Олег Шаблій у праці «Основи землезнання України. Антропогеографія», що вийшла 1926 р. в Ужгороді, С. Рудницький трактує Україну не лише як пограничну («межову») територію на Південному Сході Європи, але й як «типову землю меж» [2: 12]. З 1926 р. С. Рудницький з давньою мрією створити багатотомну «Географію України» необачно повірив московським окупантам як нібито будівничим національної науки й опинився у їхніх руках, організував «Український науково-дослідний інститут географії і картографії», 1929 р. був іменований академіком АН провізоричної УРСР, написав 5 томів енциклопедії географії України. Але все те врешті було знищене, бо воно було небезпечне окупантам. Ученого ще до розстрілу п'ять років карали у концтаборі на Соловках – у таборі СЛОН – «Соловецький лагерь особого призначення».

Така коротка довідка про трагічну долю цього славного сина України і вченого зі світовим іменем. А це водночас і один із яскравих тисячних прикладів, як народодобивча Московщина нищила Україну. А також приклад того, яким небезпечним полем науки ходив В. Гнатюк, який мав щастя вмерти своєю смертю у підневільній Галичині, бо у «вільній» під московською окупацією Україні йому б

укоротили життя так, як М. Грушевському, С. Рудницькому і тисячам інших синів України.

Із праць С. Рудницького, написаних у період Першої світової війни і після неї, професор Олег Шаблій, відомий в Україні вчений, голова Географічної комісії НТШ, уклав збірник під назвою «Чому ми хочемо самостійної України?» (1994). До збірника ввійшли праці «Чому ми хочемо самостійної України?», «Українська справа зі становища політичної географії», «Огляд національної території України», «До основ українського націоналізму», «Галичина та соборна Україна», «Політично-географічне й економічно-географічне значіння Східної Галичини для розв'язання проблемів Сх[ідної] Європи». Отже, автор-енциклопедист акумулював усі аспекти висвітлення буття українського етносу в той надзвичайно складний період нашої історії. Його аналіз усього спектру проблем екзогенного й ендегенного життя українців у європейському етнічному середовищі настільки багатоаспектний (географічний, антропогеографічний, антропологічний, політичний, економічний, соціальний, етнологічний, морально-психологічний) і проникливий, що і сьогодні можемо сказати: вчений залишив нам заповітну і пророчу візію стану речей також нашого часу. О. Шаблій наголошує: «С. Рудницький здійснив географічний геополітичний «вивід» прав українського народу». Не дивно, що Микола Мушинка, досліджуючи спадщину В. Гнатюка і життя краян рідної Пряшівщини, на тому етнологічному полі зіткнувся з явищами того ж характеру, що і його попередник.

Спробуємо хоч вибірково зупинитися на найважливішому, що закріпив С. Рудницький. Найперше, це – обкромлювання етнічної території українського етносу і цілеспрямоване применшення чисельности населення. За його обчисленнями, ця територія займала 1200000 кв. км (нині державна територія України – 603,7 тис. кв. км) [8: 2], а населення «після обчислення 1914 (і 1910) – [перше у Росії, друге – в Австро-Угорщині. – М. Ч.] становило 57 600 000. З того населення є по урядовим обчисленням 37 050 000 українців, себто 64,8 %, або дві третини, – писав С. Рудницький. – Одна біда, що усі урядові обчислення дуже неправдиві і зменшують дійсне число українців де тільки можуть. Правдивих українців буде в Україні щонайменше 40 мільйонів, отже, близько три четвертини населення» [2: 78].

Учений писав про «статистичні штуки і штучки, роблені українському народові на полі статистики: при кожній урядовій переписі записувано дуже багато українців, цілком без обиняків, до пануючої нації. В Росії ставали українці паперовими москалями, в Галичині й давній Конгресівці – поляками, на Буковині й у Молдавії – румунами, на Угорщині – мадярами» [2: 215]. Знайома директива ще Катерини II: щоб українці забули своє ім'я! Влади царської Росії, шляхетської Польщі, Угорщини, Румунії намагалися взагалі ігнорувати українців як суверенний етнос, а за рахунок прирощення їх земель мислили себе як «великі» – великая Росія, велька

Польска «от можа до можа» – Балтійського і Чорного, велика Румунія з Буковиною – Реманія маре, велика Угорщина – нодь Модьорорсаґ. Загарбники цю «велич», як цвяхи, вбивали в голови поневоленим українцям. Як свідчить 96-річний уродженець закарпатського села Кричова, відомий учений-природодослідник Степан Стойко, під угорським пануванням на дверях селянських хат українців прибивали металеві пластинки з контурами «великої Угорщини» і написом «чонка модьорорсаґ – меньорсаґ», що означало «не мала Угорщина (тобто тільки «тулуб»), а велика Угорщина – царство Угорщина».

З тою ж метою поневолювачі для одурманення українців маніпулювали історичними назвами «Русь», «русин», трактуванням мови українців як «діалектів» їхніх мов, прагнули кодифікувати українські діалекти як окремі мови, окремої від українців нації і т. ін. Об'єктом таких антиукраїнських «штучок» здавна були і донині є українці Закарпаття. З цим інструментом асиміляторства зіткнувся під час експедицій ще В. Гнатюк і спростував потуги недругів не тільки об'єктивністю етнографічних і фольклорних матеріалів, але й низкою аналітичних лінгвістичних розвідок: «Русини Пряшівської єпархії і їх говори», «Словаки чи русини?», «Чи бачванський говір словацький?», багатьма рецензіями, листами й іншими публікаціями. Звісно, В. Гнатюк як об'єктивний дослідник оперував не тільки лінгвістичними фактами, але й історичними, етнографічними, антропологічними та ін. Ще в час своїх експедицій на Закарпаття він низкою публікацій у пресі рішуче відреагував на зухвалу гнобительську, дискримінаційну, асиміляторську політику угорської влади в тисячоліття «віднайдення» собі батьківщини, зокрема, повне ігнорування присутності українців на Закарпатті. З цього приводу ініціативний В. Гнатюк 1896 р. підготував маніфест «І ми в Європі», який підписали відомі українські діячі, в тому числі І. Франко, М. Палик, Наталія Кобринська та ін.

Дослідникові М. Мушинці довелося пройти слідами своїх попередників-патріотів і мати мужність в числі багатьох учених (О. Мишанич, В. Довгей та ін. [3]) гідно відреагувати на сепаратистські провокації імперської Московщини вже і в наш час, коли її спецслужби організували через своїх платних агентів, в т. ч. й іноземних – «почерк» ще з часів скаженого Петра і блудної Катерини! – т. зв. «політичне русинство» на нашій Срібній Землі [Там само]. Колонізоване військовими гарнізонами, нашіптоване розвідувальною і наступальною зброєю – найкоротший шлях нападу на бунтівливих сусідів! – «інтернаціональна» Москва влаштувала б там свій стратегічний плацдарм, а після державного відокремлення України – активну «п'яту колону» – базу для анексії на зразок «Придністров'я», «федеральної землі Криму» чи «лугандонів». «Новоросія» у планах московських стратегів мала завершити знищення Самостійної Соборної України. Як писав С. Рудницький, «політико-географічний вплив Московщини був для України завжди фаталь-

ний», будь-які політичні трансформації тієї імперії не змінять її загарбницьких посягань. Він дивувався, як російська, з дозволу сказати, офіційна наука і публіцистика за десятки років обману осліпила Європу в тому, що Росія є природою й культурою одноцільна. Він пророкував, що така «мозайкова» імперія – це потенційна небезпека третьої «великої нової війни, яка потягне у свій вир знов цілий світ і спричинить знов страшні катастрофи» [3], що ще небезпечнішими при такому розвалі «є заколоти в політичній рівновазі державної системи всієї землі. Бо ці заколоти багато довше тривають, як війни, й ведуть за собою цілі рої конфліктів» [8: 139].

На переконання С. Рудницького, будучина за національними державами з етнічними границями, а не з границями «історично», «економічно», «стратегічно» і ще якимось мотивованими кордонами, бо таке розмежування зумовлює «серпаночки дрібненьких імперіялізмів, зарозумілими зародки будучих конфліктів» [2: 140]. З такими границями утворення державності у недавню бездержавних народів провокувало гноблення своїх сусідів, яким не пощастило вибороти свою державність, що врешті ставало згубним і для поневолювачів. Це автор продемонстрував багатьма прикладами. На жаль, таких «серпаночків дрібненьких імперіялізмів» не бракує і нині у вигляді «шанування» своїх колишніх кордонів, пам'яті борців «за батьківщину» на українській території, дискримінаційної картки етнічних коренів українським громадянам, видачі паспортів і т. ін.

Але не можемо не згадати про унікальну словацькомовну працю останніх років М. Мушинки і його сина Олександра під фатального змісту запитальною назвою «*Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusinsko-ukrajinských odci na Slovensku v rokach (1773) 1881–2001*» – в авторському перекладі: «Національна меншість на порозі загубелі? Статистичний огляд русинсько-українських сіл Словаччини в роках (1773) 1881–2001». Це статистичний огляд 260 русинських (українських) сіл Східної Словаччини з 1773 по 2001 рік, як пишуть автори, «тобто сіл, в яких при давніших переписах населення (1880–1930) більшість жителів голосилася до русинської (руської) національності та «руської» (греко-католицької та православної) релігії» [6: 611].

Довідник виданий під егідою Асоціації українців Словаччини, головою якої є Микола Мушинка, та Центру антропологічних досліджень у Пряшеві.

У цьому довіднику є також історичні відомості про перші письмові згадки сіл, їх власників, кількість жителів та житлових будинків в окремих століттях та десятиліттях, національного і релігійного, а в 1805 р. й соціального складу жителів, часу побудови сучасних храмів, заведення церковних метрик – аж до пам'яток історії та культури, визначних людей, імен сучасних священників, старост, обраних 2010 року. У 95 відсотків сіл їх жителі називають себе словаками. Здавна їх об'єднувала «руська віра», поки 1950 р. декретом підручні Москві комуністи не проголосили їх українцями, ство-

ривши, як пишуть автори, «сприятливі умови для розвитку їх культури» [б: 612].

З приводу названого добродійного факту вважаємо за потрібне дещо прокоментувати. У ньому крилася лукава хитрість кремлівських стратегів із «генерального штабу» т. зв. інституту «по зближенню націй», тобто зросійщення за, скажемо так, основною зоною імперського табору – за кордоном СРСР. Вони цілеспрямовано і методично зросійщували Україну в базовій зоні (українська мова «неперспективна», українці «двомовні», російська – наднаціонального вжитку і т. ін.). Назовні демонстрували свою «благодійність», бо були впевнені, що цим приваблюватимуть віками гноблених русинів, що генеральному зросійщенню така «благодійність» аж ніяк не завада. Правда, для порятунку тої більшої зони світового соцтабору невдовзі довелось їхати на танках. Тож не дивно, що врешті втрата таки тої зони спричинила згубний розкол серед русинів, який, безперечно, не збагатить, збіднить усе суміжжя етносів.

Щоб було зрозуміліше підступне фарисейство і лукавство кремлівських русифікаторів у колоніях «великої зони» – СРСР, пахани з національними меншинами чинили відверто і прямолінійно. Скажімо, у Молдавії живе компактно понад півмільйона українців, але їм відкривали не українські, а російські школи, і після утворення незалежної Молдови українцям довелося долати уже нарощену російщину. Студентів із Середньої Азії на русистику розміщували в українських вишах...

Названу історико-статистичну працю адресовано «представникам сільських урядів, священникам, учителям, студентам, культурно-громадським працівникам та широкій громадськості, – як пишуть автори. – Її метою є довести сучасним жителям досліджуваних сіл, що їх предками були русини-українці, отже, такими мали би бути й вони» [б]. Що ж, це звернення до сумління, щоб пам'ятали, за Шевченком, чії сини, яких батьків, це поклик почуття національної гідності і честі, щоб не було ганьби від нащадків. Мабуть, воно стосується не тільки українців-русинів у Словаччині, а й усіх українців у світі із затуманеною поневолювачами національною свідомістю, бо саме через пізнання себе можна прозріти і з гідністю йти у цивілізовану світову спільноту.

Висновки. Брак часу не дає можливості нам проілюструвати, як вслід за корифеями української межової етнології наш Ювіляр мужньо і з гідністю справжнього апостола Правди і Науки йде дослідницьким полем до границь сучасних досягнень цивілізованого межового співжиття народів Європи – співжиття, для якого державні границі не є перешкодою, до якого з-під евро-азійського фашистського варварства zdeградованої імперської Московщини приймає Україна.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1. Російський імперіалізм // Актуальні світові дискусії / Упор. Тарас Гунчак. – К., 2010.
2. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? / Упор. та автор О. Шаблій. – Львів, 1994.
3. Довгей В. Погляд за лаштунки... Збірник статей 1990-2000 рр. – Львів, 2006.
4. Драгоманов М. П. Австро-руські спомини (1867-1877) // Михайло Петрович Драгоманов. Літературно-публіцистичні праці: У 2-х т. Упор. та прим. І. С. Романченка і К. В. Лисенко. – К., 1970. – Т. 2.
5. Грушевський М. Ілюстрована історія України. Репринтне відтворення видання 1913 р. – К., 1990.
6. Мушинка М. Володимир Гнатюк та його діяльність в галузі фольклористики, літературознавства та мовознавства. – Вид. 2-ге, доповн. Та переоб. – Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2012. – 384 с.
7. Нечуй-Левицький І. Українство на літературних позовах з Московщиною. Культурологічні трактати / Упор., вст. Стаття, текстологічне опрацювання М. Чернописко-го. – Львів, 2005.
8. Україна. Путівник / Підгот. і упор. О. Зінкевич, В. Гула. – К., 1993.

Стаття надійшла до редколегії 25 березня 2017 р.